

İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar Göçerler-Nomads in the Ottoman Empire*, İstanbul, Eren Yayınları, 2006, s.310.

Leylâ Aksu*

Son dönemlerin ilgi çeken konularından biri olan Osmanlı Devleti'ndeki konar-göçerler üzerine pek çok eser, kitapçı raflarında yerini almaktadır. Bu eserlerden biri de İlhan Şahin'in *Osmanlı Döneminde Konar Göçerler* adlı kitabıdır.

Çalışmamızda adı geçen bu esere dair bir tanıtım yapılmaya çalışılacaktır. Bu maksatla ele alınan eserde araştırmacının zihninde beliren çeşitli sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Belki de öncelikle İlhan Şahin kim diye sormalıyız:

Osmanlı Tarihi profesörü olan İlhan Şahin şu ana kadar İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde görev yapmış, halen de Kırgızistan-Manas Üniversitesi'nde görev yapmaktadır.

İlhan Şahin'e dair dikkat çekici bir nokta, akademik hayatının Japonya'yla ilgili kısmıdır. İlhan Şahin 1995 yılında "Cultural Relations between the Anatolian Nomads of the 16th Century and the Nomads in Central Asia" adlı proje ile Japon Foundation'un araştırma bursunu almış ve Tokyo'daki The Toyo Bunko araştırma merkezinde çalışmaya başlamıştır. 2000 yılında Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da "Scholarly Sources for the Studies of Western Asia" adlı proje kapsamında seminerler ve konferanslar vermiştir. 2001'de Hikari Egawa ile birlikte yürüttükleri "Yağcı Bedir Yörükleri" projesi kapsamında Japonya Kyoto'daki Ritsumeikan Üniversitesi'ndeki çalışmalara katılmıştır. 2002'de "The Archival Sources of the Ottoman Empire: The Ruus Defters" adlı proje kapsamında Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da çeşitli konferans ve seminerlere bildiriler sunmuştur. 2002-2005 yılları arasında "Yağcı Bedir Yörükleri" çerçevesinde çok defalar Ritsumeikan Üniversitesi'ndeki çalışmalara katılmış, 2006 yılında ise "Nomads and Oral History in Anatolia and Central Asia" çalışmaları çerçevesinde Tokyo Üniversitesi'nde Institute of Oriental Culture'da seminer ve konferanslar vermiştir. İşbu saydığımız çeşitli yayın ve etkinlikler İlhan Şahin'in, çalışmalarını büyük oranda Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi ve konar-göçerler üzerine yoğunlaştırmış olduğunu göstermektedir.

Araştırmacının zihninde beliren ikinci soru, kitabın ismine ilişkindir; *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* başlığının seçilmesindeki amaç nedir? Şöyle ki, burada "Türkmen", "Yörük", "Göçebe" gibi birçok tabirin içinden neden konar-göçer terimi seçilmiş olabilir? Bu sorunun cevabını, İlhan Şahin tarafından kaleme alınan ön sözde buluyoruz. Osmanlı Devleti'ndeki göçebelere ifade etmek için "Türkmen", "Yörük", "Konar-göçer", "Konar-göçer Yörük", "Göçer-yörük", "Göçer-evli" ve "Göçebe" kavramları sık sık kullanılmaktadır. İlhan Şahin, Osmanlı arşiv belgelerinde bu tür kavramların ve kavram işaretlerinin birbirinin yerine kullanılmasından hareketle kendi çalışmalarında da bu kavramların aynı manaya

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.

geldiğini söylemekte ve kitabın başlığında da bütün bu kavramların içinden, belgelerde daha sık rastlandığı için “konar-göçer” tabirini seçtiğini belirtmektedir.

Bir sonraki aşamada ise, bu kitabın neden yazıldığı sorusu zihinlerde canlanmaktadır. Kitabın yazılma amacı ne olabilirdi; yani yazar, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* ile okuyucuya ne vermek amacındadır? Bu sorunun cevabını tanıtmaya yazımızın sonunda vermek belki daha uygun ve isabetli olur ancak gelinen bu noktada yazar İlhan Şahin tarafından kitabın ön sözünde sarf edilen bir cümleden hareketle söz konusu amacı şu şekilde ifade etmek yerinde olacaktır. İlhan Şahin, “bu makalelerin bir kitap haline getirilmesi, her şeyden önce konunun bütünlük kazanması ve daha kolayca bulunup okunması düşüncesinden doğmuştur” demektedir. Görülen odur ki, İlhan Şahin Osmanlı’da konar-göçerler konusuna bir bütünlük kazandırma ve makalelerini kolay erişebilir hale getirmek amacıyla bu kitabı hazırlamıştır.

Tabii, bu noktada yazarın zikrettiği bu amaca ne kadar hizmet ettiği araştırmacının zihninde beliren bir diğer soru olmuştur. İlk söyleyebiliriz ki, bu kitap yazarın amacından biri olan Osmanlı’da konar-göçerlikle ilgili makalelere kolayca erişim amacına hizmet etmiştir. Şöyle ki, kitabın içindekiler bölümü incelendiğinde İlhan Şahin’in bugüne kadarki çalışmalarını/makalelerini üç ana bölüm altında toplam 17 makale ile okuyucuya sunmuş olduğu görülecektir. Kitabın ilk bölümünde “Kaynaklar ve İncelemeler” ana başlığı altında biri İngilizce olmak üzere göçebelerle ilgili kaynakların ve çalışmaların anlatıldığı 3 makaleye yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, “Göçebe Gruplar ve Organizasyonları” ana başlığı altında toplam 8 adet çalışma bir araya getirilmiştir. Bu çalışmalar, Anadolu’da Oğuzlar, XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri-Yeni İl Türkmenleri, Kırşehir bölgesinde Varsaklar ile konar-göçerlerin isim almasından, kethüdalık ve boybeylik müessesesi ve hukuki nizamlarına kadar grup organizasyonları ile ilgilidir. Üçüncü bölüm “Yerleşme Süreçleri” başlığını taşımakta ve yine biri İngilizce olmak üzere 5 tane makaleden meydana gelmektedir. İlhan Şahin’in konar-göçerlikle ilgili çalışmalarını bu şekilde bir araya getirmesi ve belli bir nizam çerçevesinde okuyucuya sunmasıyla hem şu ana kadar farklı yerlerde sunulmuş ve yayımlanmış makalelerine kolay erişebilirliği sağlamış hem de bu konuya bir nevi bütünlük kazandırmıştır.

Yine sorular çerçevesinde kitabın incelenmesine devam edildiğinde zihinlerde şekillenen bir sonraki soru şudur: Peki, İlhan Şahin tüm bu makalelerini bir araya getirdiği *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler* ile dar anlamda bu konunun uzmanı olan ile uzmanlık alanı olarak bu konunun dışında olan bir tarihçiye veya sıradan bir tarih okuyucusuna bahsedilen mevzuu ile ilgili neyi verebiliyor ya da hangi noktalarda eksik kalıyor?

Bu sorunun cevabını makalelerin içeriğine girerek verebiliriz. Yazarın göçebelerle ilgili çalışmalarını yaparken, konu ile ilgili tüm kaynakları tanıdığını ve kullandığını görebiliyoruz. Kaynaklar göçebelerle ilgili neyi ne kadar verebiliyor ya da nerelerde eksik kalıyor? İlhan Şahin bu noktaları araştırmacıya/okuyucuya bütünüyle izah etmektedir. Bu cümleyi açacak olursak, İlhan Şahin göçebelerle ilgili (onların sosyal yapı, ekonomik faaliyet ve nüfusları başta olmak üzere merkezi idare ve yerleşik halk ile olan ilişkilerinin araştırılmasında ve ortaya konulmasında) araştırmalarda başlıca kaynak olarak Osmanlı arşiv belgelerini zikretmektedir. Bunlar, Tahrir Defterleri, Mühimme Defterleri, Ahkam Defterleri, Temettuat Defterleri ve Şer’iyye Sicilleri gibi tarihçilerin yakından tanıdığı önemli arşiv

kaynaklarıdır. Ancak yazar, bu kaynaklardaki bilgilerin hem devletin resmi kaydı olması hem de sadece göçebelerle ilgili belgelere yansıdığı kadarıyla hayatlarının bir parçasını yansıttığı düşüncesindedir. Bundan dolayı bu arşiv kaynaklarının yanı sıra seyahatnâme, vekayi'nâme ve coğrafya türünden eserlere de başvurulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Fakat bu eserlerde de göçebelerle ilgili doğrudan bir bilgiye ulaşamadığı ancak satır aralarına inmek suretiyle bilgiye ulaşabileceğini ifade ederek bu eserlerin kullanılmasında yaşanabilecek güçlükleri de ifade etmektedir. Buradan hareketle yazarın, konu ile ilgili olan belgelere yaklaşımında temkinli davrandığını ve kaynağını bütün yönleriyle iyi tanıdığını söyleyebilmekteyiz.

İlhan Şahin'in, göçebelerle ilgili yazılı bu kaynakların dışında konar-göçerlerin yaşam tarzlarından ötürü yazılı kaynaklarının olmayışı dolayısıyla onlarla ilgili bir başka kaynak türü olarak "sözlü kaynak" diyebileceğimiz bir kaynak grubunu ele aldığı görülmektedir. Bu sözlü kaynak grubu nedir? Göçebeler tarafından ağızdan ağıza söylenen ve önemli bir kısmı anonim olan çeşitli olaylarla ilgili destanlar, efsaneler, masallar, halk hikayeleri, hatıralar, ağıtlar, maniler, atasözleridir. Yazar, konu ile ilgili kaynaklarını bu şekilde ifade etmektedir ancak, özellikle kitabın ikinci bölümünde, Anadolu'daki göçebe gruplar ve bunların organizasyonları üzerinde dururken incelediği dönem ve bölge ile ilgili arşiv vesikalarını yoğun bir şekilde kullandığı, bilhassa dip notları incelendiğinde, görülmektedir. Söz dip notlarından açılmışken, yazarın bütün kitaptaki makaleleri ve çalışmalarının dip notlarının ve kaynakçasının hem bu alanda çalışanlar hem de göçebeler konusu ile ilgili yeni çalışmaya başlayacak bir araştırmacı için yol gösterici nitelikte olduğunu söylemeliyiz. Yazar konu ile ilgili temel olan birçok eseri ve kaynakları düzenli bir şekilde dip notlarında vermektedir.

Yazarın yazma pratiğini ortaya koymak açısından "XVI. Asırda Halep Türkmenleri" isimli makalesini örneklem olarak seçip kritiği yapılacak olursa ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Yazar öncelikle konu ile ilgili malumatını nereye dayandığını yani kaynakları ortaya koymaktadır. Daha önce göçebelerle ilgili ana arşiv vesikasının tahrir defteri olduğunu ifade etmiş olan yazarın, bu makalesinde de bunu teyit eder nitelikte bu kaynakları kullandığını görmekteyiz. İlhan Şahin, adı geçen çalışmada, ilki 1520 sonrasında 1530, 1536, 1552 ve 1570 tarihli olmak üzere beş adet tahrir defterinden yararlanmışır.

"Halep Türkmenleri'nin bilhassa mufassal Halep tahrir defterlerinden yararlanarak XVI. asırda coğrafi saha olarak yayıldıkları yerleri, idari ve mali statüsü, sosyal yapıları ve nüfus durumları hakkında malumat verilmeye çalışılacaktır"(s.129-130) şeklinde amacını ortaya koyan yazar, tahrir defterindeki verilerden hareketle ilk olarak coğrafi saha olarak yayıldıkları yerleri "XVI. asırda sadece Halep merkez kazasında değil, Halep vilayetinin doğu taraflarıyla Şam, Ayıntab, Birecik, A'zaz, Hama, Suruç, Ravendan, Menbic, Rumkale, Gündüzlü, Bagras, Behisni, Kınık ile Malatya'ya" (s.132-133) kadar yayıldıklarını anlatmaktadır. Sonrasında ise, idari ve mali açıdan statüsünü incelediği Halep Türkmenlerinin XVI. yüzyıl ortalarında bir kaza statüsünde olduğunu ancak daha sonra sancak statüsünün verildiğini gerekçeleri ile birlikte ele almaktadır. Daha sonrasında, Halep Türkmenlerinin sosyal yapılanmasını yine tahrir defterlerine dayandırarak anlatmış ve bu yapılanmanın her boyun kendi içinde ele alınmasının konuyu daha iyi açıklayacağı düşüncesi ile boy boy incelemiş ve bir tablo ile her bir boydaki cemaatleri beş farklı tahrir defterindeki verilerle karşılaştırmıştır.

Devamında Halep Türkmenlerinin vergi ve tahmini nüfusuna değinen yazar, öncelikle her bir tahrir defterindeki verileri tablolastırmiş ve yıllara göre değışen nüfusun yüzdelerini çıkarmıştır.

İlhan Şahin'in Halep Türkmenlerini anlatırken birinci dereceden arşiv kaynağını kullanarak her bir bilgisini tahrir defterlerindeki verilere dayandırması, makalenin başlangıcında ifade ettiğı amacına uygun olarak konuyu açıklığa kavuşturması açısından önemlidir. Yine yazarın, konuyu anlatırken örneğın "Halep Türkmenlerinde tahmini nüfus" (s.148) tabirini kullanması da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Çünkü yazarın kaynağı tahrir defterleridir. Osmanlı'da tahrir defterlerinin yazılma gayesi vergi gelirlerini belirlemeye yöneliktir yani nüfus sayımı değildir. Ancak çeşitli yöntemler kullanılarak nüfusa dair bir yorum da yapılabilmektedir. İlhan Şahin'in de bu sebepten ötürü konuyla ilgili bu bağlamda tahmini nüfus söylemini kullandığı görülmektedir. Bu durum başlangıçta, İlhan Şahin'e dair, "araştırma alanı ile ilgili kaynakları tanıyor" şeklinde yaptığımız yorumumuzu da doğrular niteliktedir.

İlhan Şahin'in bu makalesinde dikkati çeken bir husus da kullandığı kavramları açıklayıcı nitelikte bir anlatım tarzını tercih etmesidir. Örneğın, yazar Halep Türkmenlerinin XVI. yüzyılda idarî statüsünün kaza olduğunu ifade etmiş ve devamında Osmanlı'da kazanın terim karşılığını okuyucuya açıklamıştır. Yine vergi nüfusunu anlatırken de hane ve mücerred kavramlarını kullanmış ve bu kavramların terim karşılığını da vermiştir.

Bu örnekler, çalışmamızın başlangıcında cevabını aradığımız soruya da bir nevi cevap olmaktadır. Başta, bu kitabın tarihçi ve sıradan bir tarih okuyucusuna ne verebileceğini sormuştuk. Gerçek şudur ki, bu tarz kitaplar sıradan bir tarih okuyucusu için pek fazla anlaşılır olmayan ya da ilgi çekmeyen yönleri ile gündeme gelmektedir. Ancak yazarın, bu örnekleme de görüldüğü üzere popüler olmadan tamamen akademik ölçütte fakat konuya da ilgi duyan bir tarih okuyucusunun da biraz gayret sarf ettiğinde anlayabileceğı açıklıkta bir yazım tarzı seçtiğini görülmektedir. Bu yönüyle de okuyucu kitlesi olarak bir tarihçiden öte, konuya ilgi duyan bir okuyucuya da hitap etmektedir diye düşünmekteyiz.

Son söz olarak, yazarın Osmanlı'da konar-göçerler olgusuna yaklaşırken her bir makalenin kendi iç örgütlenmesinde ve tüm makalelerin belli bir nizâm çerçevesinde kitaplaştırılmasında bütünlüklü bir yol izlediğini görmek mümkündür. Böylece, bir tarih araştırmasının Osmanlı'da konar-göçer olgusu ile ilgili çok şey öğrenebileceğı, hangi kaynaklara bakması gerektiğı ve şu ana kadar yazılan literatürü görerek keyifle okuyabileceğı bir eser vücuda gelmiştir.